

Øivind Hagen

ORGANISASJONSTEORIENS
BEHANDLING AV
FORHOLDET MELLOM
ORGANISASJON OG
OMGIVELSE

En vitenskapsteoretisk
tilnærming

NTNU

Program for industriell økologi
Working Paper no. 1/2007

Reports and Working Papers from

**Norwegian University of Science and Technology (NTNU)
Industrial Ecology Programme (IndEcol)**

Working Papers no.1/2007

ISSN 1504-3681

Design and layout:

Elin Mathiassen, Coordinator, IndEcol

**Reports and Working Papers may be downloaded from the
IndEcol web site:**

Industrial Ecology Programme (IndEcol)

NTNU

NO-7491 Trondheim, Norway

Tel.: + 47 73598940

Fax.: + 47 73598943

E-mail: indecoll@indecoll.ntnu.no

Web: www.ntnu.no/indecoll

Organisasjonsteoriens behandling av forholdet mellom organisasjon og omgivelse

-

En vitenskapsteoretisk tilnærming¹

Øivind Hagen²
SINTEF Teknologi og samfunn

¹ Dette notatet er identisk med et essay skrevet for doktorgradskurset *KULT 8851 – Forskning og samfunn* fulgt ved NTNU våren 2005.

² Notatet er en del av doktorgradsutdanningen til forfatteren. Doktorgradsprosjektet er en del av PhD-programmet ved Psykologisk institutt NTNU. Forfatteren er knyttet til stipendiatnettverket ved NTNUs Program for industriell økologi.

Sammendrag

Hensikten med dette essayet er å diskutere *hvordan forholdet organisasjon - omgivelse er blitt tematisert i ulike deler av organisasjonsteorien*. Jeg ser temaet i et vitenskapsteoretisk perspektiv og fokuserer spesielt på hvordan forholdet organisasjon - omgivelse har blitt behandlet i organisasjonsteoriens ulike epoker og hovedretninger. Jeg er innom tema som hvordan organisasjonsteorien har utviklet seg til en selvstendig akademisk disiplin, hvordan organisasjonsteorien gjenspeiler utviklingen i samfunnsvitenskapen for øvrig, hva som er kjennetegner de ulike epokene i organisasjonsteorien og sammenhengen mellom de ulike epokene – hele veien med forholdet organisasjon - omgivelse som overordnet tema. Et biprosjekt i essayet er å belyse ekspressive organisasjoners forhold til omgivelsene. Jeg argumenterer for et sosial konstruksjonistisk vitenskapssyn, der fokus er på hvordan organisasjoner selv skaper sine omgivelser. En implikasjon av dette er at ekspressive organisasjoner gjennom sin eksterne kommunikasjon og merkevarebygging selv er med på å skape omgivelsene de responderer på. Dette utfordrer det etablerte synet på omgivelser som objektivt gitt, og har også implikasjoner for synet på endring i organisasjoner.

Organisasjonsteoriens behandling av forholdet mellom organisasjon og omgivelse

-

En vitenskapsteoretisk tilnærming

Øivind Hagen

Prolog

I 1962 beskrev sosiologen Tom Burns tre ulike utviklingsfaser i vestlige økonomier. Kjennetegnet ved den innledende fasen av industrialiseringen var fremveksten av fabrikken som produksjonsenhet. I den andre fasen, fra rundt 1850 og utover, begynte fabrikkssystemet å differensiere seg i bransjer som tekstil- og næringsmiddelindustri, maskinproduksjon, kjemisk industri og jern- og stålverk. Med disse endringene fulgte en utvikling av byråkrati med vekt på kontroll, rutiner og spesialisering, fremveksten av en middelklasse bestående av funksjonærer og ledere, og forbedring av transport og kommunikasjon som la til rette for økt handel og fremveksten av moderne forbruksøkonomier. I tredje fase som Burns så konturene av da han gjorde analysen, er produksjonen i ferd med overgå etterspørselen. Dette fører til større oppmerksomhet overfor kunder og forbrukere, internasjonalisering for å finne nye marked, og økt endrings- og innovasjonstakt for å møte konkurransen (Burns, 1962).

På 1970- og 80-tallet beskriver flere denne tredje fasen i den industrielle økonomien som overgangen til en postindustriell økonomi der informasjon og kunnskap overtar for kapital som kritiske produksjonsfaktorer (Bell, 1973; Drucker, 1993) og nye organiseringsformer som løst organiserte kommunikasjonsnettverk overtar for hierarkiske strukturer for å bedre informasjonsflyten (Naisbitt, 1984).

Fra 1990-årene er globalisering blitt det dominerende begrepet for å beskrive overordnede utviklingstrekk i vestlige økonomier. Globalisering handler om et komplekst samspill mellom faktorer som banebrytende utvikling innenfor informasjons- og kommunikasjonsteknologi og politisk liberalisering kjennetegnet av nedbygging av handelshindringer og en tro på at private aktører utnytter ressursene best. Disse trekkene ved ledende vestlige økonomier begynner å bli synlig på 1980-tallet (Hertz, 2001; Soros, 2006). Konsekvenser av globaliseringen er at stadig mer ressurser og makt i samfunnet kontrolleres av private aktører, samtidig som nasjonale myndigheter har mindre muligheter for å kontrollere den globale og grenseløse kapitalen. Dette har ført til økt oppmerksomhet på hvordan private bedrifter skal bidra til den overordnede samfunnsutviklingen og et behov i bedrifter for å legitimere sin sterke posisjon i samfunnet.

Industrialiseringens tredje fase, postindustrialismen og globaliseringen av økonomien gjør bedrifter stadig mer *ekspressive* (Klein, 2001; Schultz, Hatch og Larsen, 2000; Røvik, 2007). Bedrifter skal ikke lenger bare informere markedet om at et produkt er tilgjengelig, de skal også fange og gjerne selv skape den neste forbrukstrenden, fremstå som unike og gjenspeile overordnede verdier i samfunnet. Kommunikasjon med og sensitivitet overfor omgivelser er sentralt for å få omsetning for produkter, for å trekke til seg arbeidskraft og kapital, og for skape legitimitet og aksept for måten

virksomheten blir ivaretatt på. Produkter og organisasjoner blir følgelig fremstilt som assosierbare symbol og pakket inn i verdier for å skape identitet og unikheter overfor kunder, og for å signalisere at bedriften opererer i tråd med overordnede verdier i samfunnet. Ekspressiviteten handler med andre ord om at bedrifter må synliggjøre at de eksisterer og gi uttrykk for at de står for noe.

Hensikt

En utvikling mot stadig mer utadvendte bedrifter tilsier at teoretiseringen omkring forholdet organisasjon - omgivelse også er i endring. Hensikten med dette essayet er å diskutere *hvordan forholdet organisasjon - omgivelse er blitt tematisert i ulike deler av organisasjonsteorien*. Jeg vil se temaet i et vitenskapsteoretisk perspektiv og fokusere spesielt på hvordan forholdet organisasjon - omgivelse har blitt behandlet i organisasjonsteoriens ulike epoker og hovedretninger. Dette innebærer at jeg er innom tema som hvordan organisasjonsteorien har utviklet seg til en selvstendig akademisk disiplin, hvordan organisasjonsteorien gjenspeiler utviklingen i samfunnsvitenskapen for øvrig, hva som er kjennetegner de ulike epokene i organisasjonsteorien og sammenhengen mellom de ulike epokene – hele veien med forholdet organisasjon - omgivelse som overordnet tema.

Essayet organiseres rundt organisasjonsteoretikeren Mary Jo Hatchs forsøk på å beskrive organisasjonsteoriens utvikling – derigjennom forholdet mellom organisasjon og omgivelse – i tre ulike historiske epoker og perspektiv (modernistisk, symbolsk og postmodernistisk) (Hatch, 1997, 2006). I gjennomgangen av de ulike perspektivene prøver jeg å fokusere spesielt på hvordan forholdet organisasjon - omgivelse er begrepliggjort, og hvordan begrepliggjøringen gjenspeiler dypere antagelser perspektivet er basert på. Hovedvekten i diskusjonen legges på en sammenligning mellom det modernistiske- og symbolsk-fortolkende perspektivet. Jeg trekker også inn en prehistorisk fase og det postmodernistiske perspektivet for henholdsvis å belyse fremveksten av det modernistiske perspektivet og som en forlengelse av det symbolsk-fortolkende perspektivet.

Et biprosjekt i essayet er å belyse ekspressive organisasjoners forhold til omgivelsene. Jeg vil argumentere for et sosial konstruksjonistisk perspektiv, der fokus er på hvordan organisasjoner selv skaper sine omgivelser. En implikasjon av dette er at ekspressive organisasjoner gjennom sin eksterne kommunikasjon og merkevarebygging selv er med på å skape omgivelsene de responderer på. Dette utfordrer det etablerte synet på omgivelser som objektivt gitt, og har også implikasjoner for synet på endring i organisasjoner. Denne diskusjonen tas opp igjen avslutningsvis i essayet.

En vitenskapsteoretisk tilnærming

Vitenskapsteori handler om å ha en refleksiv tilnærming til vitenskap som fenomen og begrep (Johnson og Cassell, 2001). Refleksivitet innebærer å eksponere og diskutere grunnleggende og underliggende antagelser teori og vitenskap hviler på. Det motsatte av refleksivitet er å ta noe for gitt og i liten grad stille spørsmål ved det eksisterende (Holland, 1999). Eksempler på vitenskapsteoretiske spørsmål er hva som kjennetegner vitenskap, hva som skiller vitenskaplig kunnskap fra annen kunnskap, hvordan vitenskapen har utviklet seg historisk og i lys av samfunnet for øvrig, og

hvordan vitenskap kan forstås som kulturelle og politiske prosesser (Shapin, 1999). Slike spørsmål er basert på antagelsen om at vitenskap ikke er vesensforskjellig fra andre kulturelle fenomen, men er et produkt av og påvirket av menneskene som utøver vitenskap (Lie, 1999).

Vitenskapsteoretikeren Thomas Kuhns paradigmebegrep kan være nyttig for å diskutere underliggende antagelser som teori og vitenskap hviler på (Kuhn, 1962/2002). Paradigmebegrepet har fått stor betydning for vitenskapsteoretiske diskusjoner og er mye diskutert. Kuhn er blitt kritisert for å ha en upresis omgang med begrepet, og opererer med ulike tilnærminger til det (Tjønneland, 2002). For eksempel definerer han paradigme sirkulært ved å si at et paradigme er det medlemmene av et vitenskaplig fellesskap har felles, og omvendt består et vitenskaplig fellesskap av forskere som har et paradigme til felles.

En måte å konkretisere et vitenskaplig fellesskap og paradigme på, er å beskrive det som dominerende oppfatninger om spørsmål av ontologisk, epistemologisk og metodologisk karakter innenfor et forskerkollektiv (Guba og Lincoln, 1994). Mens ontologi sier noe om en forskers forestilling om hva som er virkelig og sant, handler epistemologi om hva kunnskap er og hva det er mulig å skape kunnskap om. Metodologi er et resultat av ontologiske og epistemologiske oppfatninger, og er knyttet til forskers perspektiv på fremgangsmåter for å skape kunnskap. I likhet med politiske og kulturelle fellesskap, er også grunnlaget for et vitenskaplig paradigme basert på forskeres verdier og tro. Et paradigme er således et sett av skrevne og uskrevne regler og normer for hva som er god vitenskap, hva som er viktige spørsmål og hva som er egnede metoder for å svare på disse spørsmålene innenfor et vitenskaplig fellesskap.

Kuhn brukte paradigmebegrepet opprinnelig for å forklare vitenskaplig utvikling og forandring. Han argumenterte for at vitenskapen utvikler seg trinnvis gjennom revolusjonære steg. Etter hvert som en disiplin modnes vil kritikken mot den etablerte kunnskapen og forutsetningene for denne bli så massiv at et nytt paradigme basert på antagelser som imøtegår kritikken, tvinger seg frem. Implikasjonen av dette er at paradigmer ikke kan eksistere ved siden av hverandre, men vil utkonkurrere hverandre i revolusjonære steg der et verdensbilde blir avløst av et nytt verdensbilde (Kuhn, 1962/2002).

Kuhn var selv realist, og teorien hans er mer beskrivende for utviklingen innen naturvitenskaplige fag – noe forenklet forstått som studie av forholdet mellom fysiske størrelser, enn samfunnsvitenskaplige fag – igjen noe forenklet forstått som studiet av forholdet mellom sosiale størrelser (Chalmers, 1982). Samfunnsvitenskapen har fra 1970-tallet og utover, i strid med Kuhns opprinnelige forståelse av paradigmer som gjensidig utelukkende og enerådende innenfor en gitt tidsperiode, bestått av et mangfold av paradigmer som eksisterer ved siden av hverandre (Guba og Lincoln, 1994).

Samfunnsvitenskapens hovedperspektiv

Samfunnsvitenskapen kan grovt sett kategoriseres i to hovedparadigmer. Som jeg skal komme inn på senere kan en slik polarisert tilnærming til vitenskapsteori virke overforenkende og stereotypiserende, men for enkelthets skyld holder jeg med til denne todelingen inntil videre.

Det positivistiske paradigmet har sine røtter i naturvitenskap og overfører de vitenskaplige idealene herfra for å forklare samfunnsvitenskaplige fenomen som individ, forholdet mellom individ, og forhold mellom individ og institusjoner. En positivistisk ontologi er basert på troen på at det eksisterer en objektiv virkelighet "der ute", løsrevet fra aktører og aktørenes kunnskap om den. Dette gir seg utslag i en epistemologi som sier at vi oppdager hva som er "sant og virkelig" ved hjelp av definerte vitenskaplige metoder og begrep som lar seg teste mot en objektiv verden. Vi representerer verden og virkeligheten gjennom språk, uten at mening forsvinner eller at beskrivelsen forvrenger virkeligheten. Kriterier for god kunnskap er validitet, reliabilitet, objektivitet og generaliserbarhet, noe som oppnås først og fremst ved bruk av standardiserte metoder basert på tallfesting og kvantifiserbare målinger. Vitenskapens rolle innenfor et slikt paradigme er å bidra til akkumulering av kunnskap som bidrar til fremgang og utvikling i samfunnet (Guba og Lincoln, 1994; Putnam, 1983; Røvik, 2007).

Motsatsen til det positivistiske paradigmet er et fortolkende, sosial konstruksjonistisk paradigme som har oppstått som en kritikk av det positivistiske vitenskapssynet. Dette paradigmet er basert på en ontologi som sier at verden eksisterer som sosiale konstruksjoner hos hver og en av oss. I den grad det finnes sannheter, er dette en tidsbestemt konstruksjon basert på intersubjektiv enighet blant forskere innenfor det dominerende paradigmet. Epistemologisk sett betyr dette at kunnskap er kontekstuell og kan bare evalueres i lys av konteksten den er oppstått i. Dette gir rom for og stimulerer til større metodisk fleksibilitet og kreativitet. For eksempel åpner det opp for mer kvalitativt orienterte metoder der forskers fortolkning av fenomenet som blir studert er sentral. Fremstillingen preges således av forskers vektlegging og språklige ferdigheter. Validitet og evne til å tydeliggjøre argumentasjon og slutninger er her viktige kvalitetskriterier (Guba og Lincoln, 1994; Putnam, 1983; Røvik, 2007).

Ved siden av disse to ytterpunktene eksisterer det ulike paradigme-avarter som enten imøtegår kritikken mot det positivistiske paradigmet eller som går lenger enn den sosialkonstruksjonistiske kritikken. Innenfor et postpositivistisk paradigme snakkes det om at verden er så kompleks at den bare delvis kan begripes og representeres ved hjelp av vitenskaplig metoder. Her gis det også rom for mer kvalitativt orienterte metoder, men disse måles opp mot tradisjonelle positivistiske kvalitetskriterier. Kritisk teori eller det postmodernistiske paradigme er uttrykk for den språklige vendingen i samfunnsvitenskapene. Verden og oppfatninger om verden produseres gjennom språk og tekst. Det som eksisterer er det det snakkes og skrives om. Mens sosialkonstruksjonister er opptatt av hvordan kunnskap konstrueres sosialt, er postmodernister mer opptatt av å dekonstruere etablert tekst og språk for å synliggjøre makt, og sammenhengen mellom makt, kunnskap og vitenskap. Med sitt fokus på å synliggjøre makt i samfunnet, er det postmodernistiske paradigmet delvis også en kritikk av det sosial konstruksjonistiske paradigmet (Guba og Lincoln, 1994; Hatch, 2006).

Alternativ til de hegemonistiske, positivistiske paradigmenes i samfunnsvitenskapen begynte å bli synlige fra 1970-tallet og utover. Paradigmenes har imidlertid ikke avløst hverandre slik Kuhn så for seg en naturvitenskaplig utvikling, men eksisterer ved siden av hverandre i et paradigmemangfold (Guba og Lincoln, 1994). Paradigmer forstått som gjensidig utelukkende fenomen mister dermed sin forklaringsverdi. Flere bruker derfor begrep som tradisjon, perspektiv eller tilnærmingstype for å synliggjøre dette mangfoldet (se for eksempel Hatch, 2006; Martin, 1992).

Hvor fruktbar en fremstilling av vitenskaplig utvikling som en kamp mellom ulike paradigmer eller perspektiv er, kan diskuteres. Mange forskere liker lite å bli plassert i et bestemt paradigme fordi det virker stigmatiserende og paradigmediskusjoner ofte bærer preg av skyttergravskrig. Aktørene er gjerne låst i sine forestillinger om hva god vitenskap er, og lite interessert i å innta motpartens perspektiv. Vitenskapsteoretiske diskusjoner med grunnlag i paradigmebegrepet kan således virke lite utviklende og trøttende. Paradigmebeskrivelser er gjerne også stereotypiske i sin form og fokuserer på ytterpunkt for å få frem forskjeller i vitenskapssyn, noe jeg selv kan kritiseres for å ha gjort så langt i essayet. Skogen av mellomposisjoner og vitenskaplig pragmatisme i form av å bruke innsikt og metode basert på relevans heller enn paradigmatisk tilhørighet, forsvinner også i dikotome vitenskapsteoretiske diskusjoner.

Men på tross av svakhetene ved paradigmebegrepet og manglende fruktbarhet ved paradigmediskusjoner, er spørsmålene som denne typen diskusjoner tar opp viktige. Både for den som teoretiserer og den som leser og bruker teori, kan det å kjenne til grunnlaget for teoretiseringen være med på å gi økt innsikt. I min videre diskusjon unngår jeg å bruke paradigmebegrepet på grunn av svakhetene ved det, spesielt det at paradigmer er gjensidig utelukkende. Men samtidig nytter jeg meg av innholdet i det, definert ved begrep som ontologi, epistemologi og metodologi. I stedet for å bruke begrepet paradigme, snakker jeg om tradisjon, perspektiv eller tilnærmingstype.

Hatchs kategorisering av organisasjonsteorien

I gjennomgangen av hvordan forholdet organisasjon - omgivelse er behandlet, vil jeg som nevnt ta utgangspunkt i Hatchs historiske og vitenskapsteoretiske tilnærming til organisasjonsteorien (Hatch, 1997, 2006). Hatchs prosjekt er å vise hvordan teoretisering over ulike organisasjonstema har røtter i dypere vitenskaplig perspektiv, og at ontologisk-epistemologisk bevissthet skaper en dypere forståelse for teori. Mens hun i førsteutgaven bruker mest plass i innledningen av boken på å beskrive ulike grunnleggende vitenskaplige perspektiv, går hun i andreutgaven noe lenger i å ordne og kategorisere bokens fortløpende teorigjennomgang i lys av de grunnleggende perspektivene.

Hatchs styrke er at hun stimulerer leseren til vitenskapsteoretisk refleksjon og viser ulike teories vitenskapsteoretiske røtter. Problemet er imidlertid at hun heller ikke i andreutgaven begrunner spesielt godt hvorfor hun plasserer ulike teorier i bestemte vitenskaplige tradisjoner. For eksempel blir jeg som leser ikke helt overbevist om hvorfor interessent-teori er postmodernistisk, eller hvorfor institusjonell teori er symbolsk-fortolkende. Men samtidig gir hun leseren et begrepsapparat til selv å reflektere over og argumentere for en vitenskapsteoretisk plassering. Målsettingen hennes med boken er å stimulere til vitenskapsteoretisk og organisasjonsteoretisk

refleksivitet. Hun gir en del, og overlater resten av argumentasjonen og refleksjonen til den enkelte leser.

Organisasjonsteorien tre grunnperspektiv

Hatch kategoriserer organisasjonsteorien i tre ulike hovedretninger; et modernistisk perspektiv, et symbolsk-fortolkende perspektiv og et postmoderne perspektiv. Dette er en vanlig måte å kategorisere både samfunnsvitenskapen (se for eksempel Guba og Lincoln, 1994) og organisasjonsteorien (se for eksempel Burrell og Morgan, 1979; Morgan, 1998), og Hatchs originalitet ligger på et annet plan. Det unike og ambisiøse i hennes prosjekt er at hun prøver å diskutere alle organisasjonsteoriens grunnbegrep i lys av de tre hovedperspektivene, og at hun gjør det i en innføringsbok i organisasjonsteori.

Fellesnevneren for hvert av Hatchs tre ulike perspektiv er at de hviler på samme ontologisk-epistemologisk plattform. Perspektivene eksisterer ved siden av hverandre i den forstand at de alle har innflytelse på organisasjonsteorien i dag, og de har alle sine talsmenn. Det modernistiske perspektivet har imidlertid et historisk hegemoni, og de to andre perspektivene har oppstått og utviklet seg som en kritikk av det etablerte og rådende modernistiske perspektivet.

Forut for det modernistiske perspektivets konstituering, beskriver Hatch en prehistorisk eller klassisk fase i organisasjonsteoriens utvikling. Mens Hatch tidfester den prehistoriske fasen fra rundt 1900 til 1950, argumenterer hun for at det modernistiske perspektivet begynner å bli fremtredende fra 1960 og 70-tallet, det symbolsk fortolkende perspektivet fra 1980-tallet og det postmoderne perspektivet fra 1990-tallet.

De organisasjonsteoretiske grunnperspektivene og utviklingen av de, gjenspeiler den vitenskapsteoretiske utviklingen i samfunnsvitenskapen for øvrig og den tiltagende positivismekritikken fra 1970-tallet og fremover. Det modernistiske perspektivet har sine røtter i og har trekk av et positivistisk, postpositivistisk (Guba og Lincoln, 1994) og funksjonalistisk vitenskapssyn (Burrell og Morgen, 1979). Det symbolsk-fortolkende perspektivet følger den sosial konstruksjonistiske kritikken av de positivistiske paradigmene (Berger og Luckman, 1966), mens det postmoderne perspektivet en del av den språklig vendingen (Derrida, 1976) og kritisk teori (Lyotard, 1979).

En drivkraft for utviklingen av nye perspektiv og kritikk av eksisterende perspektiv, har vært at nye fag er blitt brukt for å forklare ulike sider ved organisasjonsfenomenet. Den prehistoriske fasen var dominert av økonomi og ingeniørvitenskap, og delvis sosiologi. Den modernistiske fasen utviklet seg ved at fag som sosiologi, statsvitenskap, biologi og sosial psykologi ble trekt inn for å forklare organisasjoner. Både den prehistoriske og den modernistiske fasen i organisasjonsteorien er preget av et positivistisk vitenskapssyn og metoder, noe som også preget samfunnsvitenskaplige fag i denne perioden. Det symbolsk-fortolkende perspektivet på organisasjoner vokste frem som en del av positivismekritikken innenfor samfunnsvitenskapen. Folkloristiske og antropologiske fagtradisjoner som la vekt på aktørenes egen forståelse av fenomen og som følgelig gav rom for fleksible og kvalitativt orienterte metoder, banet vei for det symbolsk-fortolkende perspektivet på organisasjoner. Det postmoderne paradigmet er influert av språklig orienterte fag som lingvistikk og

litteraturteori, som stiller spørsmål ved dominerende og overbyggende fortellinger i vestlige samfunn (Hatch, 2006).

Den prehistoriske fasen

Organisasjonsteorien var i liten grad en selvstendig akademisk disiplin – forstått som en ordning av forskning, metoder, kommunikasjonskanaler som publikasjoner og konferanser og et utdanningstilbud (Røvik, 2007) – før etter andre verdenskrig og fremveksten av det modernistiske perspektivet (Hatch, 2006). I den grad organisasjonsteorien hadde fellestrekk i den prehistoriske fasen, var dette først og fremst knyttet til ingeniørprofesjonens faglige perspektiver (Røvik, 2007).

Hvem pionerene og de som banet vei inn mot disiplinen var, er konstruert av ettertiden. Nettopp diskusjonen om hva som er organisasjonsteoriens røtter og hvem som har vært og er viktige bidragsytere, er en viktig del av det å konstituere organisasjonsteorien som disiplin og felt. De tidlige bidragsyterne har blitt pionerer og har preget utviklingen av organisasjonsteorien ved at andre og senere teoretikere har vært opptatt av å posisjonere seg i forhold til de, og tolket og refortolket disse tidlige arbeidene inn i en ny kontekst.

Hatch (1997) skiller mellom to prehistoriske strømninger som har påvirket utviklingen av organisasjonsteorien som disiplin. Den sosiologiske strømmingen har vært opptatt av å forklare hvordan industrialiseringen og fremveksten av formelle organisasjoner endret samfunnet og sosiale strukturer. Her trekker hun linjene tilbake til Adam Smith, Karl Marx, Émile Durkheim og Max Weber som ikke bare påvirket organisasjonsteorien, men også samfunnsvitenskapen generelt og sosiologien spesielt.

Den ledelsesorienterte strømmingen, også beskrevet som klassisk organisasjonsteori, var opptatt av å forbedre interne forhold organisasjoner. De tre skolene innenfor klassisk organisasjonsteori har fokusert på bruk av vitenskapelige prinsipper for å skape optimale arbeidsoperasjoner (Scientific Management), bruk av regler for å skape rasjonell og nøytral saksbehandling (byråkratiteori) og betydningen av sosiale behov i arbeidssituasjonen (Human Relations). Sentrale aktører innenfor denne strømmingen er teoretikere og praktikere som Fredrick Taylor, Mary Parker Follett, Henry Fayol, Luther Gullick, Chester Barnard, Max Weber og Elton Mayo (Hatch, 1997; Nylehn, 1999).

En fellesnevner for prehistoriske organisasjonsteorier er at de i liten grad tematiserer forholdet organisasjon - omgivelse eksplisitt. Den sosiologiske strømmingen fokuserte rett nok på hvordan industriorganisasjoner samlet sett endret samfunnsforholdene, men gikk i liten grad inn på forholdet mellom enkeltorganisasjoner og omgivelser (Jacobsen og Thorsvik, 2002). Klassisk organisasjonsteori er beskrevet som lukket i den forstand at den var opptatt av å forbedre interne forhold i organisasjoner og helt så bort fra betydningen forhold i omgivelsene kan ha for dette. Omgivelser ble sett på som enhetlige for alle organisasjoner og som noe som ikke endret seg over tid (Scott, 2001).

Den dominerende organisasjonsmetaforen - bildet av organisasjonen som en maskin - illustrerer fasens syn på forholdet organisasjon - omgivelse. Organisasjonen er sett på som et instrument for bestemte oppgaver, vanligvis produksjon. Maskinen trenger

smurning og vedlikehold for å fungere - det eksterne er tatt for gitt og konstant (Morgan, 1998). Maskinmetaforen er preget også samfunnet og vitenskapen for øvrig på 1800-tallet og i første del av 1900-tallet. Vitenskapens rolle i organisasjonssammenheng var å undersøke hva som skulle til for å smøre maskinen best mulig og skape minst mulig friksjon. Metaforen er synlig også i dagens organisasjoner ved at de er forventet å fungere maskinaktig i form av å være effektive, forutsigbare og pålitelige (Hatch, 1997).

Det modernistiske perspektivet

Med fremveksten av det modernistiske perspektivet blir omgivelser aktivt og eksplisitt tematisert i organisasjonsteorien. Omgivelser blir sett på som en entitet som ligger utenfor organisasjonens grenser, som setter krav til organisasjonen og som krever tilpasning. Organisasjoner lever i samspill med omgivelsene, og ledelse handler ikke bare om å optimalisere prosesser innenfor en lukket konteiner, men også om å tilpasse organisasjonen til skiftende omgivelser. Organisasjoner er sett på å være i et avhengighetsforhold med omgivelsene, noe som skaper usikkerhet. Teoretisering innenfor det modernistiske perspektivet handler om redusere denne usikkerheten og å lage verktøy for å håndtere og analysere usikkerheten på best mulig måte (Hatch, 2006).

I likhet med samfunnsvitenskapen for øvrig, var også organisasjonsteorien på 1950- og 60-tallet influert av naturvitenskapene og et positivistiske vitenskapssyn, noe som kommer til uttrykk i den sterke innflytelsen fra systemteori. Systemteoriens innflytelse på organisasjonsteorien spesielt og samfunnsvitenskapen generelt, kan spores til biologens Ludwig von Bertalanffys forsøk på 1950-tallet på å utforme en teori med forklaringskraft på tvers av fag og ulike vitenskaper (Bertalanffy, 1968). Bertalanffy argumenterer for at fenomen som både naturvitenskapens og samfunnsvitenskapen er opptatt av å forstå, har noen fellestrekk som kan forklares ut fra samme teorigrunnlag. Begge typene fenomen kan forstås som system bestående av mindre delsystem som gjensidig påvirker hverandre. Ved å lage teorien tilstrekkelig abstrakt argumenterte Bertalanffy for at alle typer system kan analyseres ved hjelp av et sett generelle og universelle regler.

Implikasjonene av systemperspektivet er at organisasjoner er delsystem av større system (omgivelser) og påvirkes av disse større systemene. Organisasjoner er åpne system i den forstand at de er mottaklige for impulser fra andre deler av systemet de er en del av. Åpenheten innebærer at organisasjoner mottar impulser fra omgivelsene, og endrer både seg selv og de ulike delsystemene i tråd med impulsene. Sosioteknisk systemteori er et eksempel på hvordan systemteori er brukt i organisasjonssammenheng. I sosioteknikken har en forstått organisasjoner som et samspill mellom tekniske og sosiale system, og fokusert på hvordan endringer i et system, for eksempel innføring av ny teknologi, har påvirket det andre systemet (Emery, 1969).

På tross av det modernistiske perspektivets og systemteoriens syn på organisasjoner som åpne system, problematiseres organisatoriske grenser i liten grad (Hosking og Morley, 1991). Organisasjoner er fortsatt sett på som entiteter med klart definerte grenser, der det er tydelig hva som er premissleverandør i form av omgivelser og hva som er organisasjon.

Selve teoretiseringen av forholdet organisasjon - omgivelse i den modernistiske epoken kan deles inn i to faser. I den første fasen, fra sent på 1950-tallet og i første del av 1960-årene, handler det om å etablere begrepet omgivelse, mens det i andre fasen, fra 1970-tallet og utover, handler om å forklare forholdet mellom organisasjon og omgivelse (Hatch, 1997).

Betingelses- eller situasjonsteori er fellesbetegnelsen på teorier som ble utviklet i den første fasen. Her utfordrer en den prehistoriske antagelsen om at det finnes en beste og universell måte å organisere virksomheter på. Hva som er beste organiseringsmåte er avhengig av hvilken situasjon en organisasjon befinner seg i og hvilke betingelser som ligger til grunn. Burns og Stalker (1962), to av retningens markante teoretikere, hevder med sine typologier mekanistiske og organiske organisasjoner at organisasjonsstruktur må gjenspeile omgivelsene. Mens stabile omgivelser gir rom for rutine- og regelbaserte organisasjonsformer (mekanistiske), krever skiftende omgivelser fleksible og foranderlige organisasjonsstrukturer (organiske).

Den sentrale retningen i andre fase er teorien om ressursavhengighet og populasjonsøkologi. I teori om ressursavhengighet fokuseres det på hvordan organisasjoner kan håndtere sin avhengighet til omgivelsene i form av behov for ressurser. Hovedtesen her er at organisasjoner må analysere og forstå hvem de er i et avhengighetsforhold med, slik at de kan håndtere og påvirke disse relasjonene (Pfeffer og Salanick, 1978). Mens teori om ressursavhengighet ser forholdet organisasjon - omgivelse fra et organisasjonsperspektiv, forklarer populasjonsøkologien forholdet fra et omgivelsesperspektiv. Her forsøker en å finne mønster for hvem som lykkes og mislykkes i organisasjoners konkurranse om et bestemt ressursforråd, ved å analysere hvilke strategier de som lykkes bruker (Hannan og Freeman, 1977). Populasjonsøkologien er således en form for darwinistisk analyse av hvilke typer organisasjoner som overlever i ulike omgivelser.

Med det modernistiske perspektivets tematisering av omgivelser, blir organisasjonen billedliggjort som en organisme (Hatch, 1997). Organisasjonen blir sett på som et levende system som utfører ulike funksjoner for å tilpasse seg omgivelsene. Organismemetaforen innebærer en nyansering av det instrumentelle synet på organisasjoner, heller enn et oppgjør med maskinmetaforen som dominerte den prehistoriske fasen. Organisasjoner er fortsatt sett på som rasjonelle instrument for å oppnå en gitt målsetting, men utfordringen er ikke lenger bare å smøre maskinen, men også å justere organisasjonen til omgivelsene.

Hvorfor blir omgivelser tematisert med fremveksten av det modernistiske perspektivet på organisasjoner? Det er flere mulige forklaringer på det. En er som jeg var inne på innledningsvis en oppfatning om at etterspørselsesoverskuddet som hadde preget vestlige økonomier frem til 1960-tallet, var i ferd med å avta (Burns, 1962). Etterspørsel var ikke lenger noe som var gitt og konstant, men noe som etter hvert måtte skapes og bearbeides. Omgivelser, marked og kunder var dermed noe som måtte tematiseres.

Den begynnende teoretiseringen omkring forholdet mellom organisasjon - omgivelse kan også sees på som en del av det større modernisme-prosjektet i vestlige samfunn som går tilbake til opplysningstidens fremvekst fra 1700- og 1800-tallet. Kjennetegn

ved modernismen er troen på kontinuerlig utvikling og bevegelse mot stadig høyere sivilisasjon ved hjelp av (den positivistiske) vitenskapen. Vitenskapens rolle i det modernistiske prosjektet er å produsere kunnskap som akkumuleres og fører samfunnet til et stadig høyere sivilisasjonsnivå (Røvik, 2007). Sett i et slikt lys kan teoretiseringen av forholdet organisasjon - omgivelse sees på som et nytt område organisasjonsvitenskapen må legge under seg, etter at en i den prehistoriske fasen hadde begynt å ta tak i interne forhold i organisasjoner.

Tematiseringen av forholdet organisasjon - omgivelse er også et produkt av de rådende og innflytelsesrike teoretiske hovedretningene som vokste frem i vitenskapen generelt og samfunnsvitenskapen spesielt på denne tiden. Som vist var nye impulser fra samfunnsvitenskaplige fag som sosiologi, statsvitenskap og sosialpsykologi en viktig del av konstitueringen av organisasjonsteorien som fag i denne fasen. Systemteoriens grunntese om at "alt henger sammen med alt" gjorde det vanskelig å ignorere omgivelser som tema for organisasjonsteorien.

Symbolsk-fortolkende perspektiv

Mens det modernistiske perspektivet på organisasjoner bygger på og er en forlengelse av den prehistoriske fasen, er det symbolsk-fortolkende perspektivet en kritikk av det modernistiske perspektivet. Fremveksten av det symbolsk-fortolkende perspektivet på organisasjoner gjenspeiler den generelle positivismekritikken innenfor samfunnsvitenskapen som kom til syne på 1970-tallet. Kritikken er som vist av ontologisk, epistemologisk og metodologisk karakter.

Alternativet til det positivistiske vitenskapssynet som lanseres innenfor det symbolsk-fortolkende perspektivet er basert på et syn på virkelighet som sosialt konstruert og subjektiv. I den grad en sannhet eksisterer er dette konstruksjoner av verden det eksisterer intersubjektiv enighet om. Kunnskap er forskers representasjon av verden basert på det som er gjeldene kriterier for vitenskaplig fremgangsmåte (Guba og Lincoln, 1994). Organisasjoner er arenaer for individuell og felles virkelighetskonstruksjon, og organisasjoner eksisterer og er virkelige ved at vi har et begrepsapparat om dem. Organisasjonsteori handler om å forstå organisasjoner ikke bare som rasjonelle og instrumentelle system, men også som arenaer for meningsskaping (Hatch, 2006).

Det symbolsk-fortolkende perspektivet bygger videre på det modernistiske perspektivets syn på organisasjoner som åpne system, mottaklig for impulser fra omgivelsene. Her er en imidlertid mer opptatt av selve prosessen der omgivelser blir fortolket og konstruert, og kritiserer modernismens syn på omgivelser som objektivt gitt. Omgivelser setter rett nok føringer for og har materielle konsekvenser for organisasjonen, men først og fremst gjennom måten organisasjonsmedlemmer konstruerer egenskaper ved omgivelsene de mener er viktige og må adresseres. Ulike organisasjoner konstruerer omgivelsene ulikt, avhengig av hvordan ledere og de med innflytelse fortolker disse (Hatch, 2006).

I gjennomgangen av det symbolsk-fortolkende perspektivet på forholdet organisasjon - omgivelse vil jeg, i tråd med Hatch (2006), vektlegge institusjonell teori og Weicks "enactment"-teori. Mens institusjonell teori vektlegger strukturers betydning for handling, legger Weick vekt på aktørenes fortolkning av strukturer.

Institusjonell teori kan sees på som en kritikk av synet på organisasjoner som verktøy og instrument for å oppnå en økonomisk målsetting. Institusjonalistene hevder at organisasjoner også er tilpasningsdyktige system som tar opp i seg og gjenspeiler verdier i samfunnet. Dette blir brukt som en forklaring på hvorfor organisasjoner har en tendens til å bli like. Samfunnets verdier manifesterer seg i en organisasjon, og står for noe mer eller mindre uavhengig av individene i organisasjonen. Selznick (1957) argumenterer for at institusjoner er en organisasjon fylt med verdier. Den er ikke lenger bare et redskap, men får en egenverdi og en identitet som plasserer organisasjonen i forhold til samfunnet.

Organisasjoner er følgelig ikke bare avhengig av ressurstilførsel fra omgivelsene i form av fysisk kapital, men også symbolsk kapital i form av legitimitet (Bourdieu, 1995; DiMaggio og Powell, 1983). Legitimitet er en form for "goodwill" og aksept i omgivelsene som kan omgjøres til andre former for kapital som for eksempel lån fra finansinstitusjoner eller det letter rekrutteringsprosesser ved at mange ønsker å søke seg til organisasjonen.

Ledelse av organisasjoner handler således ikke bare om å ta økonomisk rasjonelle beslutninger, men også om å fortolke rådende verdier i samfunnet og prøve å utvikle disse i egen organisasjon og synliggjøre det for omverden, for på den måten å skape aksept for virksomheten. Ledelse handler videre ikke bare om å påvirke organisasjonen som et økonomisk system, men også som et symbolsk system fylt med oppfatninger og konstruksjoner av verden. Samtidig er den enkelte virksomhet også verdimesig knyttet til og bundet av samfunnet, slik at verken ledere eller ansatte er autonome aktører som kan operere uavhengig av disse bindingene.

Enkelte institusjonalister argumenterer imidlertid for at bedrifter gjerne driver window-dressing i form av at de framstiller det som om de har tatt til seg samfunnets verdier, uten at dette gjenspeiler hva de faktisk foretar seg (Meyer og Rowan, 1977). Spesielt i lys av globaliseringen av økonomien, økt konkurranse, økte forventninger til kommersielle aktører og den påfølgende fremveksten av mer ekspressive organisasjoner, blir window-dressing interessant. Klein (2001) for eksempel, argumenterer for at økt fokus på merkevarebygging og koblingen mellom sosiale verdier og kommersielle produkt i begrep som corporate social responsibility (CSR), først og fremst handler om window dressing. Klein viser hvordan multinasjonale selskap som Nike, BP, og McDonalds gang på gang er blitt tatt i å drive virksomheten på langt mindre sosialt og miljøansvarlig måte enn det de framstiller det som gjennom kommunikasjonskampanjene sine.

Hatch (2007) beskriver institusjonell teori som en del av et symbolsk-fortolkende perspektiv, men begrunner ikke kategoriseringen spesielt godt. Min argumentasjon for å beskrive institusjonell teori som et symbolsk-fortolkende perspektiv er at det legger vekt på hvordan verdier i samfunnet blir fortolket og gjenspeilet i organisasjoner. Organisasjoner kan dermed beskrives som arenaer der felles fortolkning av viktige symbol og hendelser er sentralt for å binde organisasjonsmedlemmer sammen. Kritikken mot det modernistiske synet på organisasjoner som utelukkende instrumentelle system basert på økonomisk rasjonalitet, som institusjonell teori er en del av, er som vist også en del av den symbolsk-fortolkende reaksjonen mot det modernistiske perspektivet.

Weick er lettere å kategorisere som sosial konstruksjonist fordi han med sitt fokus på omgivelser som sosialt konstruert befinner seg i kjernen av den symbolsk-fortolkende ontologien (Weick, 1995). Weick argumenterer for at omgivelser først og fremst er produsert av aktørene i en organisasjon selv, og har innvirkning på en organisasjon ved at noen aspekt ved omgivelsene blir fortolket som mer viktig enn andre. Ved å definere omgivelsene på en bestemt måte, er aktørene selv med på å skape sitt eget handlingsrom.

Også Weick legger vekt på organisasjoner som åpne system som potensielt er gjenstad for uholdbare store mengder informasjon. Det som forebygger informasjonskaos er at organisasjoner gjennom sin historikk og sammensetning utvikler unike og økonomiske måter å håndtere informasjonen på. Organisasjonskultur blir således en form for filter som er bestemmende for hvilke aspekt ved omgivelsene som vektlegges (Daft og Weick, 1984).

En implikasjon av Weicks teori er at våre begrep om verden og omgivelser ikke bare er influert av impulser fra omgivelsene, men også eksisterende forestillinger. Vi er ikke nøytrale og objektive observatører av omgivelsene våre, men subjektive og preget av egen og organisasjonens historikk og bakgrunn. Denne formen for forutinntatthet gjør at vi har en tendens til å vektlegge aspekt ved omgivelsen som bekrefter eksisterende forestillinger (Weick, 1979), og nedtone informasjon som utfordrer etablerte forestillinger (Fornell og Westbrook, 1984). Våre forestillinger om omgivelser er således et produkt av et komplekst samspill mellom impulser fra omgivelsene, bekreftelse av eksisterende forestillinger og selvoppfyllende profetier.

Dette er grunnleggende forskjellig fra den modernistiske forestillinger om forholdet organisasjon - omgivelse der aktører er sett på som løsrevet fra sine omgivelser og i stand til å analysere omgivelsene nøytralt og objektivt uten å bli påvirket av egne eksisterende forestillinger. Mens modernistisk influerte teoretiker hevder at organisasjon og omgivelse er entiteter, kritiserer sosial konstruksjonister dette og argumenterer for at det ikke eksisterer et tydelig skille mellom organisasjon og omgivelse. Omgivelsene kan ikke skilles fra persepsjoner av omgivelsene, og er heller ikke en objektiv størrelse som eksisterer utenfor en organisasjon, men en foranderlig og påvirkbar konstruksjon som eksisterer mellom aktørene som utgjør organisasjonen (Hosking og Morley, 1991). Folk bestemmer og vedtar (engelsk: enact (Weick, 1995)) omgivelsene ved å respondere på sin egen (sosiale) konstruksjon av disse.

En implikasjon av Weicks tilnærming til forholdet mellom organisasjon og omgivelser er at organisasjoner selv er med på å skape informasjonsgrunnlaget medlemmene vurderer omgivelsene og seg selv ut fra. Spesielt ekspressive organisasjoner, forstått som organisasjoner som bruker mye kommunikasjonsressurser på å påvirke omgivelsenes oppfatning av seg selv, bidrar til å skape sine omgivelser og derigjennom sin egen identitet. Ekstern kommunikasjon og merkevarebygging er budskap og symbol som ikke bare blir fortolket av eksterne aktører, men også organisasjonen selv. Begrepet "ekstern" blir altså misvisende fordi "ekstern" kommunikasjon og så virker internt. Siden både organisasjoner og individ har en tendens til vektlegge informasjon som bekrefter eksisterende forestillinger og som setter en selv i et godt lys, kan ekstern kommunikasjon fra en organisasjon ha både en selvoppfyllende og forførende effekt. Merkevarebyggingen kan virke selvoppfyllende

ved at organisasjonen gjør det den kan for å leve opp til bildet den har tegnet av seg selv. Men merkevarebyggingen kan også virke forførende og forledende ved at imaget virker blendende og dekker over at organisasjonen internt ikke lever opp til den profilerte lovnaden, noe Klein (2001) argumenterer for at er utbredt.

Hvorfor utvikler så det symbolsk-fortolkende perspektivet seg innenfor organisasjonsteorien generelt og i teoretiseringen av forholdet organisasjon - omgivelse spesielt? Som tidligere argumentert for gjenspeiler organisasjonsteorien utviklingen i samfunnsvitenskapen for øvrig. Den positivistisk influerte vitenskapen er kritisert for å være for rigid og snever til å fange opp kompleksiteten ved menneskelig atferd. Denne kritikken som begynte å bli synlig i samfunnsvitenskapen tidlig på 1970-tallet, influerte som Hatch (2007) argumenterer også organisasjonsteorien, spesielt fra 1980-tallet og utover.

Organisasjonsteorien var også moden for et oppgjør med den dominerende rasjonalistiske og instrumentelle tilnærmingen til organisasjoner og livet i organisasjoner. Begrensingene i synet på organisasjoner som maskiner som utelukkende bidrar til økonomiske og produksjonsmessige målsettinger ble etter hvert tydeligere og tydeligere. Fokuset på fortolkningsprosesser og meningskapning gjør også at organisasjoner innenfor det symbolsk-fortolkende perspektivet billedlig blir beskrevet som kulturer (Hatch, 1997).

Til slutt kan også de overordnede utviklingstrekkene i økonomien ha medvirket til fremveksten av alternative syn på vitenskap og organisasjoner. Det modernistiske prosjektet og utviklingen av den positivistiske vitenskapen har gått hånd i hånd med industrialisering, økonomisk vekst og økende etterspørsel. Metning i markedene og økt konkurranse har ført til mer fokus på immaterielle og symbolske aspekt ved produkt og organisasjon som konkurransefaktor. Globaliseringen i form av bedret kommunikasjon og økt utveksling på tvers av kulturelle skillelinjer har også gitt rom for perspektiver som har nye forklaringer på identitet, fellesskap og avstand.

Postmodernistiske perspektiv

I likhet med det symbolsk-fortolkende perspektivet, er det postmodernistiske perspektivet en del av positivismekritikken. Det postmodernistiske perspektivet er imidlertid mindre enhetlig som perspektiv enn det modernistiske og delvis også det symbolsk fortolkende perspektivet (Guba og Lincoln, 1994). Det som samler postmodernistiske organisasjonsforskere er kritikken mot etablerte og hegemonistiske perspektiv, heller enn enighet om et alternativt perspektiv (Hatch, 2006).

Mens sosialkonstruksjonister er opptatt av hvordan kunnskap og teori konstrueres, er postmodernister mer opptatt av å dekonstruere etablerte sannheter og synliggjøre makten i samfunnet (Conrad og Henynes, 2001). En fremgangsmåte er å dekonstruere etablert teori ved å lese den i en ny kontekst og refortolke den. Siden sosiale konstruksjoner skaper stabilitet, kan dekonstruksjon være en kilde til endring. En implikasjon av dette, som også er relevant for Weicks enactment-teori, er dermed at endring ført og fremst handler om hvordan vi selv fortolker noe og hvilke mulighetsrom vi selv konstruerer. Hatch (2006) eksemplifiserer dette med å argumentere for at Berlinmuren falt først og fremst fordi folk ikke lenger lot seg holde igjen av sin egen konstruksjon av hva den symboliserer.

Et eksempel på postmodernistisk kritikk er problematisering av modernismens tatt-for-gitte forestilling om entydige grenser mellom organisasjon og omgivelse. Med begrep som grenseløse og virtuelle organisasjoner har enkelte postmodernistisk influerte teoretikere fått frem at blant annet teknologiutviklingen har ført til at det ikke lenger er entydige grenser mellom jobb og hjem, og arbeidstid og fritid slik det var tatt for gitt i den modernistiske forestillingen om (fabrikk)arbeidet. Postmodernister utfordrer også modernismens syn på omgivelser som en utømmelig ressursbase, og kritiserer modernister for å være miljø- og ressursfiendtlige.

Hatch (2006) trekker frem interessenteori som et eksempel på teori om forholdet organisasjon - omgivelse som bygger både på det symbolsk-fortolkende perspektivet og en postmodernistisk kritikk. Kjernene i interessenteori er synet på en organisasjon som en koalisjon av ulike interesser, både interne og eksterne. Interessenter er alle som på en eller annen måte berøres av en organisasjons virksomhet, og som av den grunn ønske å påvirke utviklingen av den. Ledelse handler om å balansere de ulike aktørenes interesser. Viktige lederoppgaver er således å kartlegge hvem som er interessenter, prioritere viktighetene av disse og forholde organisasjonen til dem (Freeman, 1984; Nylehn, 1999).

Hatch (2006) argumenterer for at interessenteori tar på alvor det postmodernistiske perspektivet på organisasjoner som grenseløse system. Hvem som påvirker en organisasjon er ikke bestemt av om vedkommende er innenfor eller utenfor det modernister ser på som organisasjonens strengt definerte grenser. Interessenteorien utfordrer også modernismens syn på ledelse som utelukkende et produkt av ledere og eieres aktiviteter. Det bredere interessentperspektivet svarer på postmodernistenes kritikk av det modernistiske perspektivet som lite demokratistimulerende og lite maktkritisk. Hatch viser også at interessenteori har symbolsk-fortolkende trekk ved at det er basert på institusjonell teori og organisasjoners behov for sosial legitimitet i samfunnet.

Hvorfor gror så det postmoderne perspektivet og kritikken frem? Grunnene er delvis de samme som banet vei for det symbolsk-fortolkende perspektivet. Svakheter ved det modernistiske perspektivet begynner å bli mer og mer synlige, noe som gir rom for kritikk og behov for alternative forklaringer. Postmodernismen er også basert på en fundamentalt forskjellig industriell kontekst enn det modernismen var fundamentert på. Det modernistiske perspektivet har utviklet seg i takt med industrialismen som har vært kjennetegnet av økonomisk vekst, standardisert masseproduksjon, fabrikk som viktigste organisasjonsenhet og en ubegrenset tilgang til ressurser.

Postindustrialismen som har vært postmodernismens forklaringsprosjekt, er kjennetegnet av reduksjon i veksten og til og med tilbudsoverskudd, skreddersydd produksjon, automatisering og fremvekst av kunnskapsbedrifter som de viktigste organisasjonsenhetene, og mer bevissthet omkring ressurstilgang og dysfunksjonelle sider ved masseproduksjonen (Hatch, 1997).

Avslutning

Hensikten med essayet har vært å diskutere hvordan forholdet organisasjon - omgivelse er blitt tematisert i ulike deler av organisasjonsteorien. Jeg har trekt inn et vitenskapsteoretisk perspektiv ved å diskutere vitenskaplige grunnsyn som et resultat

av svar på spørsmål av ontologisk og epistemologisk art, forholdet mellom samfunnsvitenskap og organisasjonsteori, utviklingen av ulike grunnleggende perspektiv innenfor organisasjonsteorien og hvordan forholdet organisasjon - omgivelse er tematisert i hver av organisasjonsteoriens grunnleggende perspektiv og epoker.

Selv plasserer jeg meg ontologisk-epistemologisk i et sosialkonstruksjonistisk ståsted. Samtidig ser jeg at det er fruktbart å hente innsikter fra andre vitenskaplige ståsted og å kjenne til premissene denne kunnskapen er basert på. På den måten blir kontekst, relevans og nytte kriterier for bruk av teori og begrep, heller enn spørsmålet om en er enig i teoretikerens vitenskaplige grunnsyn.

Epilog

Et biprosjekt i essayet har vært å belyse ekspressive organisasjoners forhold til omgivelsene. Ekspressive organisasjoner er organisasjoner som bruker mye ressurser på å synliggjøre sin eksistens og at de står for noe og dermed tilsynelatende har en unik identitet. Økt konkurranse og større krav om å vise ansvarlighet har vært med på gjøre organisasjoner mer ekspressive. Institusjonell teori kan være nyttig for å forstå hvordan ekspressive organisasjoner fanger verdier i omgivelsene og bruker disse i identitetsskapende prosesser. Også interessenteori er nyttig for å forstå hvordan ekspressive organisasjoner kommuniserer med ulike aktører både internt og eksternt. Window dressing er et interessant begrep for å forstå organisasjoner som er overfokuserte på hvordan de tar seg ut utad. Weicks enactment-teori er nyttig for å synliggjøre hvordan ekstern kommunikasjon også har en tilbakevirkende kraft på organisasjoner, og således er med på å forme en organisasjons oppfatning av både omgivelser og seg selv.

Sosial konstruksjonismen og Weicks oppgjør med entitetesantagelsen har implikasjoner utover teoretiseringen av forholdet mellom organisasjon - omgivelse. Oppgjøret med entitetesantagelsen er en kritikk av modernistenes syn på aktører som løsrevet fra sine omgivelser, og omgivelser som objektivt gitt. Sosial konstruksjonister argumenterer for at organisasjon og omgivelse flyter over i hverandre slik at aktørenes forståelse av omgivelser er farget av aktørenes eksisterende forestillinger.

Dette har implikasjoner for flere av mine tidligere diskusjoner. En drivkraft for bevegelse fra den prehistoriske fasen i organisasjonsteorien til den modernistiske fasen og videre fremveksten av sosial konstruksjonistiske og postmodernistiske perspektiv, var som nevnt at nye fagretninger ble brukt for å forklare organisasjoner. Nye forklaringer og organisasjonsteorier var dermed ikke bare et resultat av at organisasjonsforskere så nye ting og at verden forandret seg, men også at forskeren fikk nye begrep, perspektiv og metaforer for å forstå og beskrive verden. Forsker og begrep kan således ikke sees som separert fra fenomenet som er studert.

Tilsvarende har jeg argumentert for at det symbolsk-fortolkende og postmodernistiske perspektivet på organisasjoner vokste frem fordi økonomien endret seg, og det av den grunn var behov for nye innfallsvinkler og forklaringer på nye organisasjonsfenomen. Men fenomenet som en symbolbasert eller postindustrialistisk økonomi trår også frem fordi vi utvikler begrep om dette. Det er altså ikke et en-til-en forhold mellom fenomen og begrep, der nye fenomen automatisk gir nye begrep. Relasjonen mellom

begrep og fenomen er mer kompleks, slik at for eksempel postindustrialismen også oppstår og utvikler seg nettopp fordi vi etablerer begrep og teorier om den. Organisasjonsforskere lager således ikke en objektiv og nøytral beskrivelse av fenomenet som blir studert, men en beskrivelse som er influert av begrepene forsker har til rådighet. På samme måte er organisasjoners forståelse av omgivelser farget av eksisterende begrep de har om forholdet mellom dem selv og omgivelsene, og følgelig ikke objektivt og nøytralt gitt.

Referanser

- Bell, D. (1973). *The coming of the postindustrial society*. New York: Basic Books.
- Berger, P. L. og Luckmann, T. (1979): *Den samfunnskabte virkelighet*. København: Linhardt og Ringhof.
- Bertalanffy, L.v. (1968): *General systems theory: Foundations, development, applications*. New York: George Braziller.
- Bourdieu, P. (1995): *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo: Pax.
- Burrell, G. og Morgan, G. (1979): *Sociological paradigms and organizational analysis*. London: Heinemann Educational Books.
- Burns, T. (1962): "The sociology of industry". I A. T. Welford, M. Argyle, D. V. Burns, T. og G. Stalker (1961): *The management of innovation*. London: Tavistock.
- Chalmers A. F. (1982): *What is this thing called science?* Milton Keynes: Open University Press
- Conrad C. og J. Henynes (2001): "Development of key constructs". I. Jablin, F.M. og L. Putnam (red.): *The new handbook of organizational communication*. London: Sage.
- Daft, T. L. & K. E. Weick (1984). "Toward a model of organizations as interpretation systems". *Academy of Management Review*, 9 (2): 284-291.
- Derrida, J. (1976): *Of grammatology*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- DiMaggio, P. J. og W. W. Powell (1983): "The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields". I: *American sociological review*, 48: 147-160.
- Drucker, P. F. (1993). *Post-Capitalist Society*. Oxford: Butterworth-Heinemann
- Emery, F. E, (1969): *Systems thinking*. Harmondsworth, Enland: Penguin.
- Fornell, C. & R. A. Westbrook (1984): "The vicious cycle of consumer complaints". I: *Journal of marketing*, 48, 68-78.
- Freeman, R. E. (1984): *Strategic management: A stakeholder approach*. Boston: Pitman.
- Guba, E. og Y. Lincoln (1994): "Competing paradigms in qualitative research". I: Denzin, N. og Y. Lincoln (Eds): *Handbook of Qualitative Research* (s.105-117). London: Sage.
- Hannan M. T. og J. H. Freeman (1977): "The population ecology of organizations". I: *American Journal of Sociology*, 82: 929-64.
- Hatch, M. J. (1997): *Organization theory. Modern, symbolic and postmodern perspectives*. Oxford Oxford University Press.
- Hatch, M. J. (2006): *Organization theory. Modern, symbolic and postmodern perspectives*. Oxford: Oxford University Press (i samarbeid med A. L. Cunliffe).
- Hertz, N. (2001): *The Silent Takeover. Global Capitalism and the Death of Democracy*. London: Heinemann.
- Holland, R. (1999): "Reflexivity". I: *Human Relations*, Vol. 52, No. 4, 1999, s 463-484.

- Hosking, D.-M. og I. E. Morley (1991): *A social psychology of organizing*. London: Harvester Wheatsheaf.
- Jakobsen, D. I. og J. Thorsvik (2003): *Hvordan organisasjoner fungerer*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Johnson, P. og C. Cassell (2001): "Epistemology and work psychology: New agendas". I: *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 74, s. 125-143.
- Klein, N. (2001): *No Logo – Med merkevareterroristene i sikte*. Oslo: Forlaget Oktober.
- Kuhn, T. S. (2002): *Vitenskaplige revolusjoners struktur*. Oslo: Spartacus (første utgave 1962 på University of Chicago Press).
- Liotard, J.-F. (1979): *The postmodern condition: A report on knowledge*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Lie, R. K. (1999): "Etterord". I S. Shapin: *Den vitenskapelige revolusjonen*. Oslo: Spartacus forlag.
- Martin, J. (1992): *Cultures in organizations- Three perspectives*. Oxford: Oxford University Press.
- Meyer, J. W. og B. Rowan (1977): "Institutional organizations: Formal structure as myth and ceremony". I: *American sociological review*, 83: 340-363.
- Morgan, G. (1998): *Organisasjonsbilder: innføring i organisasjonsteori*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Naisbitt, J. (1984): *Megatrends: Ten new directions transforming our lives*. New York: Warner Books.
- Nylehn, B. (1999): *Organisasjon og ledelese*. Oslo: Kalle Forlag.
- Pfeffer, J. og G. R. Salancik (1978): *The external control of organizations: A resource dependency perspective*. New York: Harper and Row.
- Putnam, L. (1983): "Preface". I: Putnam, L. og M. E. Pacanowsky (red.): *Communications and organizations: An interpretive approach*. London: Sage.
- Røvik, K. (2007): *Trender og translasjoner. Ideer som former det 21. århundrets organisasjon*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Shapin, S. (1999): *Den vitenskapelige revolusjonen*. Oslo: Spartacus forlag.
- Scott, W. R. (2001): *Institutions and organizations*. Thousand Oaks, California: Sage (andre utgave).
- Schultz, M., Hatch, M. J. og M. Holten Larsen (2000): *Mogens The Expressive organization : linking identity, reputation, and the corporate brand*. Oxford: Oxford University Press.
- Selznick, P. (1957): *Leadership in administration*. New York: Harper & Row
- Soros, G. (2006): *The age of fallibility: the consequences of the war on terror*. New York: Public Affairs
- Tjøneland, E. (2002): "Etterord". I T. S. Kuhn: *Vitenskaplige revolusjoners struktur*. Oslo: Spartacus (første utgave 1962 på University of Chicago Press).
- Weick, K. E. (1979): *The social psychology of organizing* (2. utgave). Reading, MA: Addison-Wesley.
- Weick, K. E. (1995). *Sensemaking in organizations*. London: Sage.

Working Papers published by
The Industrial Ecology Programme
Norwegian University of Science and Technology

1/2004	Erlend Sletten Arnekleiv & Stig Larssæther	<i>Grønn innovasjon - perspektiver, metoder og utfordringer: En litteraturstudie</i>
2/2004	Glen Peters & Edgar Hertwich	<i>A Comment on "Functions, Commodities and Environmental Impacts in an Ecological-economic Model"</i>
3/2004	Anders Hammer Strømman & Edgar Hertwich	<i>Hybrid Life Cycle Assessment of Large Scale Hydrogen Production Facilities</i>
4/2004	Anders Hammer Strømman & Asle Gauteplass	<i>Domestic Fractions of Emissions in Linked Economies</i>
5/2004	Glen Peters & Edgar Hertwich	<i>Production Factors and Pollution Embodied in Trade: Theoretical Development</i>
6/2004	Glen Peters, Tania Briceno & Edgar Hertwich	<i>Pollution Embodied in Norwegian Consumption</i>
7/2004	Anders Hammer Strømman & Edgar Hertwich	<i>Approaches to Avoid Double Counting in Hybrid Life Cycle Inventories</i>
8/2004	Anders Hammer Strømman	<i>Life Cycle Analysis - Its Structural, Emissions And Institutional Regimes As Policy Constraints</i>
9/2004	Johan Pettersen, Glen Peters & Edgar Hertwich	<i>Marine Ecotoxic Pulse Effects In LCIA</i>
1/2005	Øivind Hagen	<i>Skaper samfunnsansvarlige merkevarer samfunnsansvarlige virksomheter? Om forholdet mellom merkevarebygging og organisasjonsutvikling</i>
2/2005	Tania Briceno, Glen Peters, Christian Solli & Edgar Hertwich	<i>Using Life Cycle Approaches To Evaluate Sustainable Consumption Programs: Car-sharing</i>
3/2005	Willi Haas, Edgar Hertwich, Klaus Hubacek, Katarina Korytarova, Michael Ornetzeder & Helga Weisz	<i>The Environmental Impacts Of Consumption: Research Methods And Driving Forces</i>
4/2005	Stig Larssæther	<i>Lys idé eller sparepære? Om forholdet mellom samfunnsviten-skapelige og teknologiske tilnærminger til miljøspørsmål med industriell økologi som case</i>
1/2006	Edgar G. Hertwich, Sarah F. Mateles, William S. Pease, Thomas E. McKone	<i>An update of the Human Toxicity Potential with special con-sideration of conventional air pollutants</i>

Program for industriell økologi (IndEcol) er et tverrfaglig universitetsprogram etablert i 1998 for en periode på minst ti år ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU). Programmet omfatter et masterprogram opprettet i 2004 og et stort antall doktorgradsprosjekter og forskningsprosjekter rettet mot vareproduserende industri, energi- og byggesektoren. Tverrfaglig forskning og undervisning står sentralt ved IndEcol, og målet er å knytte sammen teknologiske, naturvitenskapelige og samfunnsvitenskapelige bidrag i letingen etter bærekraftige løsninger på produksjon og forbruk av energi og ressurser.

The Industrial Ecology Programme (IndEcol) is a multidisciplinary university programme established at the Norwegian University of Science and Technology (NTNU) in 1998 for a period of minimum ten years. It includes a Master of Science programme launched in 2004 and a significant number of doctoral students as well as research projects geared towards Norwegian manufacturing, energy and building industries. The activities at IndEcol have a strong attention to interdisciplinary research and teaching, bridging technology, natural and social sciences in the search for sustainable solutions for production and consumption of energy and resources.

NTNU-IndEcol
Industrial Ecology Programme
NO-7491 Trondheim

Tel.: + 47 73 59 89 40

Fax: + 47 73 59 89 43

E-mail: indecoll@indecoll.ntnu.no

Web: www.ntnu.no/indecoll

ISSN: 1504-3681